

Amsterdam University of Applied Sciences

Spelenderwijs naar nieuwe verhoudingen

de Kreek, Mike; Bos, Eltje

Publication date
2017

Document Version
Final published version

Published in
Laboratorium Amsterdam

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

de Kreek, M., & Bos, E. (2017). Spelenderwijs naar nieuwe verhoudingen. In S. Majoor, M. Morel, A. Straathof, F. Suurenbroek, & W. van Winden (Eds.), *Laboratorium Amsterdam: werken, leren, reflecteren* (pp. 78-88). THOTH.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact/questions>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

LABORATORIUM

AMSTERDAM

WERKEN

LEREN

REFLECTEREN

Redactie

Stan Majoor, Marie Morel,
Alex Straathof,
Frank Suurenbroek & Willem van Winden

Uitgeverij THOTH Bussum

LABORATORIUM
AMSTERDAM

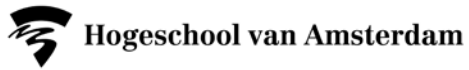
WERKEN

LEREN

REFLECTEREN

© 2017 De auteurs en Uitgeverij THOTH,
Nieuwe 's-Gravelandseweg 3, 1405 HH Bussum
WWW.THOTH.NL

Redactie

Stan Majoor, Marie Morel, Alex Straathof,
Frank Suurenbroek & Willem van Winden

Eindredactie

Hugo Jetten

Boekverzorging

René van der Vooren

Druk- & bindwerk

Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 90 6868 736 1

MIKE DE KREEK
ELTJE BOS

SPELENDERWIJS NAAR NIEUWE VERHOUDINGEN

Vanzelfsprekend is het realiseren van maatschappelijke innovatie in buurten moeizaam: nieuwe initiatieven schuren niet alleen met bestaande gewoonten en gebruiken, maar ook soms met regels en culturen. De confrontatie tussen het ambitieuze burgerinitiatief en de vaak minnetjes reagerende overheid is welhaast een klassieker. Toch hebben ze elkaar bijna altijd nodig. Daarom is het van belang om door middel van experiment te achterhalen hoe we deze soms ongemakkelijke confrontatie kunnen aanwenden als situatie van gemeenschappelijk leren. Hoe kunnen dergelijke moeizame interacties reflectie aanwakkeren bij de deelnemers? Via experimenten waarin gespeeld wordt met rollen, verwachtingen en verschillende stijlen van handelen kunnen gebruikelijke patronen doorbroken worden. Experimenten met nieuwe aanpakken worden hiermee afgepeld tot een concrete kern: ontstaat begrip tussen partijen? Deze basis is een harde randvoorwaarde om lokaal geïnitieerde maatschappelijke innovatie een kans te geven een bredere betekenis te krijgen.

De ontdekkingstocht naar nieuwe verhoudingen tussen professionals, overheidsmedewerkers en burgers om maatschappelijke innovaties in buurten te realiseren is nog maar net begonnen. Soms duurt het lang voordat deze groepen elkaar begrijpen en tot leren kunnen komen. Puzzelstukjes die te maken hebben met rollen, taal, belangen en achtergronden passen niet op elkaar. Toch weten mensen elkaar te vinden. Soms door een doorbraak van

binnenuit, andere keren met wat hulp van buitenaf. Samenwerkend leren kan daarin een drijvende kracht zijn.

Voorbij het stroeve gesprek

Fred en Anna zijn als bewoners een jaar actief betrokken bij het opstarten van het buurtinitiatief van de stichting De Egelbuurt. Bewoners willen met elkaar een aantal bestaande sociale en beheertaken in de wijk overnemen. Zij komen over de voortgang praten met twee ambtenaren, Tina en Jan, van stadsdeel Zuid. Een jaar eerder werd een opstartsubsidie verschaft binnen de kaders van het programma Ruimte voor Maatschappelijk Initiatief. Van het subsidiebedrag is nauwelijks iets gebruikt en er ligt een nieuw plan waarin niet alleen de taken en doelen van de stichting zijn aangepast, maar ook plannen voor een coöperatie zijn beschreven. Het gesprek loopt stroef, omdat er in het oorspronkelijke plan doelen stonden waarvan Tina en Jan nu verwachten te horen in hoeverre die gerealiseerd zijn. Bovendien geven zij ongevraagde adviezen om de coöperatie en samenwerking met andere partijen uit te stellen en eerst te zorgen dat de stichting steviger staat. Fred en Anna geven aan niet voor de zegen van het stadsdeel te komen en niet te willen rapporteren, maar communiceren. Zij leggen uit hoe ze het afgelopen jaar met veel bloed, zweet en tranen het fundament hebben gelegd voor de stichting, door allerlei zaken te initiëren en een netwerk op te bouwen. De vraag vanuit het initiatief is of er na deze intensieve opstartperiode nog een jaar gebruikgemaakt kan worden van de oorspronkelijke subsidie. Tina en Jan antwoorden daarop dat ze dat vanuit het stadsdeel waarschijnlijk niet kunnen realiseren. Het gesprek eindigt zo voor beide partijen teleurstellend. Een maand later, na een schriftelijk verzoek van De Egelbuurt om de verantwoordingsstructuren even weg te laten en om fouten te mogen maken, wordt de subsidie toch met een jaar verlengd. Het nieuwe plan wordt daarbij de leidraad. Tina gaat met enige regelmaat bij De Egelbuurt langs om koffie te drinken en bij te praten over de laatste ontwikkelingen, waarbij zij regelmatig haar mening laat horen.

Bovenstaande situatie (namen en context zijn gefingeerd) laat zien dat het creëren van ruimte voor lokaal maatschappelijk initiatief¹ niet zonder slag of stoot verloopt. De lokale overheid wil bevorderen dat burgers zoveel mogelijk gaan bijdragen aan voorzieningen van welzijn en zorg in hun eigen woonomgeving. Maar als buurtbewoners zich gaan organiseren om dat soort taken te vervullen of over te nemen, wordt duidelijk dat we nog midden in het proces van die verandering zitten. Het gaat dan om veranderende verhoudingen tussen overheidsmedewerkers, burgers en professionals, of tussen twee van die groepen. Soms komt er, zoals in de casus hierboven, na verloop van tijd en zonder hulp van buitenaf een nieuwe balans in die

verhoudingen door inspanningen van alle betrokkenen, maar vaak gebeurt dat niet.

Eigenschappen van samenwerkend leren Succesvol samenwerkend leren wordt gedefinieerd als een proces waarin deelnemers die verschillende aspecten van een probleem zien, op een constructieve wijze die verschillen verkennen en oplossingen vinden die voorbijgaan aan wat ze vanuit hun individuele visie voor mogelijk hielden.² Hierbij is reflectief communiceren en handelen nodig, waarbij de betrokkenen gelijkwaardig recht doen aan verschillende belangen, meningen en inzichten die rond een complex vraagstuk spelen.³ Dillenbourg knipt samenwerkend leren in drie conceptuele stappen op: '[1] een situatie [2] waarin bepaalde vormen van interactie tussen mensen worden beoogd die [3] leerprocessen op gang brengen, terwijl er geen garantie is dat de beoogde interacties [en leerprocessen] zullen plaatsvinden.'⁴ Samen uitstijgen boven individuele visies en belangen om tot een gemeenschappelijk begrip en een oplossing te komen is een mooi ideaal, maar niet zomaar gerealiseerd.

Als we in de casus hierboven bij leerprocessen [3] beginnen, hoop je natuurlijk bij het lezen dat de gespreksdeelnemers individueel dichter bij elkaars verwachtingen leren komen en gezamenlijk tot een oplossing komen. Daar zijn bepaalde interacties [2] tussen de belanghebbenden voor nodig waarbij het een en ander niet escaleert, maar waarin wel gedeeld wordt wat wel en niet wordt verwacht. Die interacties worden op hun beurt beïnvloed door de condities in de beginsituatie [1], bijvoorbeeld een gemeenschappelijke stip aan de horizon, maar ook door de verschillen in kennis en verwachtingen die de belanghebbenden inbrengen. Als we elk van deze drie stappen uitwerken volgens de analyse van Dillenbourg, worden de volgende kenmerken van samenwerkend leren duidelijk:

1 Condities in de beginsituatie:

- a Een min of meer gemeenschappelijke missie onder de belanghebbenden.
- b Een actuele uitdaging op de weg daar naartoe bij een van de belanghebbenden.
- c Een werkbaar verschil in kennis- en verwachtingsniveau tussen de deelnemers.

2 Kenmerken van de interacties:

- a Zoveel mogelijk fysiek aanwezig zijn met elkaar in dezelfde ruimte.
- b Alle deelnemers doen mee op basis van gelijkwaardigheid.
- c De gesprekswijze kan door iedereen ter discussie worden gesteld.
- d Er is ruimte voor misverstanden en het bijstellen daarvan.
- e Oplossingsrichtingen zijn door iedereen te bekritisieren.

- 3 Mogelijke leerprocessen (I = individueel; G = gezamenlijk):
- a Het herhalen van wat de ander zegt ter bevestiging of aanvulling (I).
  - b Het toe-eigenen van wat de ander denkt of gelooft (I).
  - c Het hanteren en op waarde schatten van conflicterende opvattingen (I).
  - d Het internaliseren van nieuwe manieren van interacteren (I).
  - e Het ontwikkelen van een gemeenschappelijk begrip betreffende de uitdaging (G).
  - f Het vinden van een gemeenschappelijke oplossingsrichting voor de uitdaging (G).
  - g Het opbouwen van een veerkrachtig teamgevoel door gezamenlijke reflectie (G).

De beschreven beginsituatie (stap 1) in de casus kenmerkt zich door een gemeenschappelijke missie die bestaat uit een zoektocht naar een participatiesamenleving, zij het in verschillende bewoordingen. De uitdagingen in de opbouwfase van het maatschappelijk initiatief, onder andere het netwerk dat daaraan wil bijdragen, lijken aan de kant van het initiatief ervaren te worden als een probleem. De gespreksdeelnemers verschillen in hun kennis en verwachtingen vooral door de verschillende rollen die ze vervullen: de overheidsmedewerkers zijn met name gesocialiseerd in verantwoordingsstructuren; de actieve bewoners hebben te maken met de weerbaarheid van 'hun buurt'. Al met al voorspellen vooral de verschillen in kennis (kenmerk 1c) en verwachtingen in de beginsituatie een moeizaam gesprek.

Tijdens het gesprek (stap 2) in een ruimte op het stadsdeelkantoor lijken de deelnemers gelijkwaardig mee te doen, maar de genoemde verschillen maken het moeilijk om tot elkaar te komen. Er worden door de bewoners opmerkingen gemaakt over de wijze waarop het gesprek verloopt. Ze willen graag communiceren in plaats van rapporteren, maar die wens krijgt op dat moment geen gehoor bij het stadsdeel (kenmerk 2c). Ook het misverstand (kenmerk 2d) rondom de goed- dan wel afkeuring door het stadsdeel van de gewijzigde plannen wordt niet opgelost. De voorgestelde oplossing van een verlenging van de subsidie wordt op basis van hun ervaring binnen het stadsdeel door de ambtenaren flink afgeremd, wat hun goed recht lijkt.

Waarschijnlijk hebben de individuele deelnemers niet tijdens het gesprek maar vooral na het gesprek geleerd (stap 3), als het gaat om het waarden van conflicterende opvattingen of het toe-eigenen van wat de ander denkt. De ambtenaren hebben na het gesprek eerst intern bij de gemeente de handen opeen gekregen voor de verlenging, wat betekent dat de argumenten van de bewoners hout sneden. Dat vormde een doorbraak rondom het heersende misverstand (kenmerk 2d), want het stadsdeel gaf daarmee

Medewerker stadsdeel Oost in gesprek met buurtbewoners tijdens een informatieavond over groot onderhoud (zie hoofdstuk 12).

aan vertrouwen te hebben in de capaciteiten van het bewonersinitiatief om zelf toekomstplannen te kunnen maken. Zo kon er na het gesprek toch gemeenschappelijk begrip (kenmerk 3e) voor het probleem en een oplossing (kenmerk 3f) naar ieders tevredenheid bereikt worden. Het lijkt aannemelijk dat de aanwezige conflicterende opvattingen pas na deze beslissing met terugwerkende kracht door de verschillende deelnemers gehoord en op waarde geschat konden worden. Het schriftelijke verzoek om een andere manier van communiceren (kenmerk 2c) tijdens toekomstige gesprekken leidt tot een doorbraak op dit gebied, wat blijkt uit de koffiebezoekjes door Tina aan De Egelbuurt, waarin zij haar mening op een andere manier ventileert. Je kunt je voorstellen dat deze successen bijdragen aan een zeker teamgevoel (kenmerk 3g), wat zich tijdens een volgend gesprek mogelijk uit in een andere sfeer in de interactie en meer openheid naar elkaars uitspraken.

Zoals eerder aangegeven, samenwerkend leren gaat niet altijd vanzelf, zeker niet als de betrokkenen nog geen eerdere succesvolle gezamenlijke leerervaring achter de rug hebben. Vandaar dat Dillenbourg ook oproept om interventies te ontwikkelen die de kans vergroten dat het samenspel tussen begincondities, interacties en leerprocessen optimaal verloopt. Hoe je dit samenspel optimaliseert tussen overheidsmedewerkers, bewoners en professionals die ten opzichte van elkaar nieuwe rollen en gedragingen eigen aan het maken zijn is een belangrijke vraag.⁵ Vooral in de context waarin bewoners het initiatief nemen.

Conditie voor samenwerkend leren Om te zorgen dat er een gezamenlijk leerproces op gang komt faciliteren wij als onderzoekers, wanneer de betrokkenen dat willen, interventies die reflectie op het proces van (beginnende) samenwerking activeren. In het ene geval gebeurt dat als een groep belanghebbenden voor het eerst bij elkaar is en in andere gevallen als een groep al meerdere keren samen is geweest. Hieronder wordt op een casus gereflecteerd waarin een dergelijke interventie verdeeld over een aantal fasen plaatsvindt.

In Fieldlab Oost wil het stadsdeel graag weten wat er nodig is om in een buurt mensen in contact te brengen met meer kwetsbare mensen. De afgelopen jaren is daar in de stad op allerlei plekken mee geëxperimenteerd, maar het blijft moeilijk. In De Gooyer, een verzorgingstehuis van Cordaan in de Dapperbuurt, waar ouderen en mensen met een verstandelijke beperking wonen, gebeurt het al jaren schijnbaar vanzelf. Zowel het stadsdeel als De Gooyer zelf wilde graag beter begrijpen wat nu het succes van deze plek is.

Eerst de setting: op de begane grond van het verzorgingstehuis is een ontmoetingsplek/café, waar ook buurtbewoners welkom zijn. Waarom blijven buurtbewoners daar komen en is dat te vertalen naar een aanpak

voor elders? Over deze vragen hebben alle betrokkenen nog nooit samen gestructureerd van gedachten gewisseld, laat staan met medewerkers van het stadsdeel. Het onderzoek werd een proces van gezamenlijk leren waarin elke volgende fase steeds met alle betrokkenen bepaald is en de traditionele verhoudingen tussen hen (inclusief de onderzoekers) zijn gaan schuiven.

De eerste fase bestond uit interviews door studenten en een onderzoeker, waarin het succes van De Gooyer in het aantrekken van buurtbewoners centraal stond. De respondenten waren bezoekers, bewoners, vrijwilligers (receptionisten, die ook achter de bar staan) en professionals van Cordaan. De studenten hebben vervolgens aan deze respondenten een presentatie van de bevindingen verzorgd. Deze lieten bijvoorbeeld zien dat de bezoekers elkaar gezellige mensen vinden, gasten zich welkom voelen en er een open, veilige en tolerante sfeer is. Dat laatste werd geïllustreerd met een prijs voor tolerantie voor homoseksuele ouderen die de ouderenzorg van De Gooyer had gewonnen. Ook waardeerden de respondenten, volgens de studenten, dat bezoekers geen consumpties hoeven te gebruiken. Een voorbeeld daarvan was een geïnterviewde dakloze man die vertelde dat het fijn is dat hij er even mag zitten, zonder iets te bestellen. Een ander, meer kritisch geluid was dat de muziek in De Gooyer door velen als te een-tonig en te Nederlandstalig wordt beleefd. De aanwezigen besloten in overleg met elkaar het niet bij deze presentatie te houden, maar ook medewerkers van het stadsdeel uit te nodigen voor een focusgesprek over wat er misschien nog beter zou kunnen. Tussen het stadsdeel en De Gooyer was er namelijk nog weinig contact.

Als we dit analyseren via de stappen van Dillenbourg, waren alle kenmerken voor samenwerkend leren in een open gesprek aanwezig. De presentatie van de studenten werd keer op keer onderbroken door anekdotes van herkenning uit het publiek. Deze spiegel veroorzaakte een start van een gemeenschappelijke reflectie (kenmerk 3g) op de impliciete verhoudingen tussen de vrijwilligers, professionals, bezoekers en bewoners die leiden tot het succes van De Gooyer. Daarnaast zijn vanaf dit moment de direct-betrokkenen bij het verzorgingstehuis eigenaar geworden van een extra doel met het onderzoek, namelijk ontdekken wat er misschien nog beter kan. De presentatie van het vooronderzoek heeft de condities en wijze van interacteren als het ware klaargelegd voor het vergroten van de kans op samenwerkend leren in het focusgesprek.

Werken aan gemeenschappelijk begrip In de tweede fase, het focusgesprek, werd ook weer begonnen met een korte presentatie van de bevindingen van de verkenning. Uit de spontane aanvullingen daarop bleek onder andere de geschiedenis al terug te gaan tot de jaren zeventig, met een soos voor ouderen in de buurt. Bij de bouw van De Gooyer in 1981 is deze

ouderensoos naar De Gooyer verplaatst. Veel, maar niet alle bezoekers hebben een band met de plek, als vrijwilliger of als kennis/familieid van een bewoner. Het succes van De Gooyer wordt toegeschreven aan de combinatie van de tolerante cultuur en de veilige sfeer die daar het gevolg van is. De professionals die dat uitdragen worden niet als betuttelend ervaren. Daarnaast zijn er veel buurtbewoners die vrijwilligerswerk doen. De vrijwillige receptionisten worden heel erg gewaardeerd; zij zijn tegelijkertijd sfeermakers en houden in de gaten of er geen gekke dingen gebeuren. Naast al die positieve zaken werd in het focusgesprek ook duidelijk dat er punten zijn die meer aandacht verdienen. Al pratend zag de groep het belang in van het versterken van de verbinding van bewoners met de wijk; het vergroten van de 'gestructureerde gezelligheid' (bezoeker), maar 'niet met te veel structuur' (andere bezoeker). Ook rees de vraag of een actieve poging gedaan moet worden om de verschillende groepen bezoekers, Marokkaanse Nederlanders, Surinaamse Nederlanders, Antilliaanse Nederlanders en Nederlandse Nederlanders, te verbinden. De aanwezigen wilden nog eens nadenken over het schenken van alcohol, tot hoe laat en hoeveel. Wat de kritiek op de muziek betreft vond de groep het ten slotte ook nodig om het omgaan met muziek bespreekbaar te maken.

In het focusgesprek is, onder begeleiding van een onderzoekster van de HvA als gespreksleider, veel ruimte geweest voor subjectieve ervaringen en daarop gebaseerde meningen. Daarnaast is er door haar op ontwapenende wijze gezorgd voor een gelijkwaardige uitwisseling en een democratische manier van gespreksvoering. Denkend aan Dillenbourg is er in deze gespreksomgeving een gemeenschappelijk begrip ontstaan over de uitdagingen, een oplossingsrichting voor sommige vragen gevonden en verder gebouwd aan teamgevoel. Daarnaast blijken de aanwezigen bereid verder te werken aan verbeteringen en aan de versterking van het gezamenlijk optrekken van partijen, die wel betrokken zijn maar nog nauwelijks met elkaar gesproken hadden. Het focusgesprek heeft het stadsdeel geïnspireerd om in De Gooyer een werkoverleg over de Dapperbuurt te houden, waarbij ook twee woningcorporaties, welzijnsinstelling Dynamo en de HvA aanwezig waren. Daar is ook gesproken over hoe bezoekers van buitenaf betekenisvoller kunnen zijn voor de bewoners.

De betrokkenen bij fase twee hebben een derde fase afgesproken waarin met De Gooyer een vervolgbijeenkomst wordt georganiseerd. Dit wordt een werkbijeenkomst om de opgekomen vragen en mogelijke oplossingen verder uit te werken via het zogenaamde 'forum theater' (zie hieronder). Dit zal gebeuren met een aantal andere betrokkenen, onder anderen vrijwilligers en professionals van Dynamo die eens in de week Resto van Harte organiseren in het verzorgingstehuis.

Spelen met methoden Het aanwakkeren van verschuivingen in de verhoudingen door reflectie daarop kan op veel manieren. In deze context, waar rollen uiteenlopen en aan het veranderen zijn, kiezen we voor een specifieke verzameling methoden. We hebben gemerkt dat we, passend bij de context, (elementen van) bestaande interventies toepassen die zorgen voor het experimenteren met rollen en de bijbehorende verhoudingen. Ruimte geven aan humor en plezier is daarbij belangrijk. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om korte interventies die een bijeenkomst weer wat los maken (bijvoorbeeld ‘speed-daten’)⁶ of uitgebreide werkvormen uit de dramaturgische literatuur (bijvoorbeeld ‘terugspeeltheater’).⁷ Deze interventies beïnvloeden de kenmerken van samenwerkend leren in positieve zin. Bovendien geeft dit soort interventies vaak ook meteen een herkenbaar commentaar op de gebruikelijke gang van zaken. De keuze voor dit soort interventies wordt ingegeven door de onderzoeksgroep van Engeström die het fenomeen carnaval aan samenwerkend leren koppelt.⁸ Carnaval bevat immers drie op elkaar voortbouwende eigenschappen: iedereen doet mee aan het experimenteren met andere rollen, de hele bestaande sociale orde en bijbehorende ongelijkheid valt weg en er is onbevooroordeeld en vrij contact tussen iedereen. Dit gedachtegoed biedt een krachtig uitgangspunt om groepen mensen te verbinden. In het beste geval gaan deelnemers zich ontspannen, elkaar leuk vinden, en grijpen ze de mogelijkheid aan om zich een stapje te verwijderen van hun gebruikelijke rol, inclusief het handelen en de taal die daarbij horen.

Zelf carnaval organiseren is misschien wat omslachtig, maar een ideaaltypisch voorbeeld van een hieraan gerelateerde methode die we regelmatig toepassen is het forumtheater.⁹ De methode, ontwikkeld in Brazilië begin jaren zeventig, is onder andere geschikt voor situaties waarin het gaat om het reduceren van machtsverschillen en het vergroten van zeggenschap van kwetsbare burgers. Het is een theaterspel, waarin alle aanwezigen meespelen aan een herkenbare lastige situatie door elkaar op eigen initiatief af te lossen in de zich steeds verder ontwikkelende scène. Gedurende dit participatieve theater wordt er geëxperimenteerd met allerlei aspecten die raken aan de lastige situatie, zoals rollen, verwachtingen, oplossingen, taal, gedrag en houding. Deze manier van werken brengt bijna vanzelfsprekend humor en plezier met zich mee. Bovendien doen de deelnemers aan den lijve ervaring op met alternatieven voor non-verbaal handelen. Door gezamenlijke reflectie op de voorstelling achteraf wordt verder onderzocht wat de meest gewenste alternatieven zijn. In onze projecten buiten het fieldlab zien we dat de methode zich ook goed laat lenen voor het invullen van nieuwe rollen, zoals in de casus aan het begin van dit hoofdstuk. Een noodzakelijke kanttekening hierbij is dat humor, op basis van bijvoorbeeld een overdrijving, niet in elke cultuur hetzelfde effect heeft.

Van microniveau naar boven We begonnen dit hoofdstuk met de uitdaging rondom het veranderen van complexe verhoudingen tussen verschillende belanghebbenden binnen het gemeentelijk beleid om meer ruimte te geven aan maatschappelijk initiatief. Door de theorie van samenwerkend leren toe te passen op twee casussen waarin die verhoudingen van binnen-uit of van buitenaf veranderden, hebben we zicht proberen te geven op een verzameling interventies die daar op microniveau aan kunnen bijdragen. Afhankelijk van de mogelijkheden die de context biedt, passen we interventies toe die je als speels of ‘carnavalesk’ zou kunnen labelen. Het idee daarachter is dat de eigenschappen daarvan – iedereen doet mee, de sociale orde valt weg en er is onbevooroordeeld contact – positief bijdragen aan samenwerkend leren. In een situatie waarin succesvol gezamenlijk wordt geleerd verschuiven de verhoudingen als vanzelf. De uitdaging is om voor een bepaalde context een passende interventie te vinden of te ontwikkelen. We hebben met de tweede casus in Fieldlab Oost laten zien dat het samen beslissen over de interventie in de volgende fase goed werkt.

Een positieve ontwikkeling in verhoudingen op microniveau betekent echter nog niet dat er op andere meer institutionele of organisatorische niveaus ook zomaar verandering optreedt. De spelers op microniveau hebben, eenmaal terug in hun institutionele setting, te maken met de handelwijze, cultuur en formele bevoegdheden binnen hun institutie of context en de manier waarop daar bijvoorbeeld financiële middelen beschikbaar worden gesteld. Dat alles neemt niet weg dat successen op microniveau op langere termijn kunnen bijdragen aan veranderingen op institutionele of organisatorische niveaus, die nodig zijn voor het daadwerkelijk ruimte geven aan initiatieven van bewoners aangaande het overnemen van overheidstaken. In de twee besproken casussen zien we bijvoorbeeld dat de medewerkers van stadsdelen zich meer in de context van de buurtbewoners gaan bewegen om mee te praten over het wel en wee van de initiatieven. Zij zorgen mede voor een open proces om binnen en buiten hun eigen context betrokkenen te vinden via het voeren van inclusieve gesprekken. Daarmee worden aan de ene kant experimentele praktijken van zelfregulatie bevorderd. Terwijl aan de andere kant relevante regelingen, formele competenties en financieringsstructuren op een natuurlijke manier kritisch bekeken gaan worden. Het stimuleren van samenwerkend leren op microniveau kan zo indirect bijdragen aan het verder vormgeven van voorwaarden op macroniveau voor het vullen van de ruimte voor maatschappelijk initiatief.